

MUNCHOQTEPA SAGANASI MODDIY MANBALAR TAHLILI

Axunbabayeva Barnoxon Madaminjanovna

Namangan Davlat Universiteti

Arxeologiya yunalishi 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6325642>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-Fevral 2022

Ma'qullandi: 20 - Fevral 2022

Chop etildi: 25 - Fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

Farg'ona vodiysi, sag'ana, maqbara, tarixiy obidalar, Munchoqtepa, ark, arxeologik izlanishlar

KIRISH

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng barcha soha kabi tarix fani, xususan, arxeologiya ilmida ham muhim o'zgarish va rivojlanish amalga oshdi. Boy o'tmishimizni, moddiy, ma'naviy madaniyatimizni asrab avaylash, o'rganish va uni kelajak avlodga etkazishdek sharaflil vazifa davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Islom svilizatsiya markazi qurilishi bilan tanishar ekan, hamma o'z tarixini ulug'laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo'q. Bu merosni chuqur o'rganishimiz xalqimizga dunyoga etkaza bilishimiz kerak¹– degan edi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'smirlar, xususan maktab bitiruvchilari va kasb tanlash yoshidagi yoshlarning ushbu tanlov jarayonidagi yuzaga keladigan muammolari va ularning kasbiy psixologiya fani yordamida echis masalalari tahlil qilingan va ushbu masalaning psixologik tamoillariga to'xtalib o'tilgan

Hozirgi kunda O'zbekiston respublikasi hududida 30 ga yaqin arxeologik guruhlar ilmiy izlanishlar olib borish maqsadida har yilda bir oy va undan ko'p muddat davomida dala-qazuv mavsumida bo'lmoqdalar. Albatta, bu tadqiqotlar natijasida minglab o'tmish tariximiz tilsiz guvohlar-moddiy madaniyat ashyolari qo'lga kiritilmoqda. Ba'zida ularni arxeologiya faniga olib kirish, o'rganish va xulosa qilish uchun yillar kerak bo'ladi².

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng, o'zbek davlatchiligi tarixini o'rganish Prezident tashabbusi bilan davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Tadqiqotchilar tomonidan qadimgi tarixning asosiy xususiyatlari va

¹ Shavkat Mirziyoyev. Islom svilizatsiyasi markazi qurilishi bilan tanishuvi // www.kun.uz

² Matboboev B. Qadimgi Farg'onaning ilk o'rta asrlar davri madaniyati (V-VIII asrlar arxeologik

manbalarining tarixiy tahlili asosida). Tarix fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2009. – B. 29.

davlatchilikning vujudga kelishining arxeologik omillari masalalari tahlil etilmoqda. Shimoliy Farg'ona hududida arxeologik izlanishlar boshlanganligiga 120 yildan oshdi. Shu davr oralig'ida sovet davrida faoliyat ko'rsatgan M.E. Masson, A.N. Bernshtam, V.V. Bartold, Ya.G'. Gulomov, mustaqillikka erishganimizdan keyin tadqiqotchi olimlardan B.Matboboyev, A.Asqarov, A.Anorboyev va Sh.Nasriddinov kabi tadqiqotchi olimlar o'z ilmiy izlanishlarini, tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar³

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Qadimgi Pop shahri hozirgi Sang qishlog'i o'rnida miloddan avvalgi III va II asrlar oralig'ida mavjud bo'lganligi qayd etiladi. Munchoqtepa yodgorligi Pop shahri yoxud qo'rg'oni qachon va qayerda bo'lganligini aniqlashda imkon bermoqda. Binobarin Pop shahri milodning boshlarida Sirdaryoning o'ng sohilida hozirgi G'ovasoyning eng so'lim joylaridan birida vujudga kelganligi ma'lum bo'lmoqda. Pop hududida butun dunyoga mashhur Munchoqtepa yodgorliklari-qadimgi arxeologik yodgorliklar majmuasi joylashgan

Balandtepada Namangan viloyat o'lkashunoslik muzeyi xodimlari I. Malenkov va A. Shlezlar izlanishlar bilan shug'ullandilar Arxeologik qidiruv ishlari esa, 1946-1948 va 1950-1952-yillar A.N. Bernshtam rahbarligida Ayritom, Munchoqtepa, Balandtepa yodgorliklarida olib borildi. Munchoqtepada M.E. Voronets arxeologik qazishmalar olib bordi va

qazishma natijalariga ko'ra Balandtepa X-XI asrlarga oid shahar xarobasi deb aniqladi.⁴

1987-1994-yillarda Munchoqtepa yodgorliklari qabristonida ilmiy-qidiruv ishlari olib bordi. Qadimgi qabriston Sirdaryoning o'ng qirg'og'ida, hozirgi Pop shahridan 1,5-2 km janubi-g'arbda joylashgan. Ammo qabristonning ustki qismida uning mozorligini bildiruvchi biror tashqi belgi saqlanmagan. Qabrlar ustiga uyulgan tuproq uyumi davr o'tishi bil an tekislanib, uning maydonidan xo'jalik maqsadlarida foydalanilgan. Yer osti sag'analari ustida ostadon va xumga solib jasadlarni ko'mish bilan bog'liq qabrlar ham qayd etildi. Demak, Munchoqtepa yodgorliklaridan topilgan buyumlar ko'hna farg'onaliklarning xo'jalik yuritish, turmush tarzi va eng asosiysi islomga qadar mavjud bo'lgan dafn marosimlari xususida muhim ma'lumotlar beradi⁵

1987-1989-yillarda Munchoqtepadan topilgan nodir ashyolar jahonshumul tarixiy va arxeologik ahamiyatga ega bo'lib, Munchoqtepa –Buyuk Ipak yo'li– xalqaro ekspeditsiyasi xaritasiga kiritildi. Munchoqtepa yoxud Pop sag'anasi (ba'zan Danu dafinasi deb nomlangan xazina) o'chog'ini topish shundan ro'y berdi. Bu erda 1987-yildan akademik A. Asqarovning umumiy rahbarligida ish boshlangan. 1989-yil may oyi oxirlarida Respublika Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy xodimi Boqijon Matboboyev boshliq Namangan Arxeologiya ekspeditsiyasining Pop otryadi xodimlari shu tepalikning shimolida joylashgan ikkinchi tepalikda V-VI asrlarga oid qabristonda qazish ishlarini

³ Бернштам А. М. Древняя Фергана. – Ташкент, 1951; Заднепровский Ю.А. Археологические памятники южных районов Ошской области (середина I тыс. до н.э. – середина I тыс. н.э.). Фрунзе, 1960;

⁴ Homidov H., Ashirov A. Kosonsoy tarixi. – Hamangan, 2012. – B. 12

⁵ Matboboev B. Qadimgi Farg'onaning ilk o'rta asrlar davri madaniyati.... – B.72.

olib borayotgan paytda tasodifan tashlama suvlar ta'sirida paydo bo'lgan yonbag'irdagi jarlikda xom g'ishtdan tiklangan devorlar iziga duch keladilar. So'ngra bu tepalikda ham qazish ishlari boshlanadi. Ichki devorda na g'isht, na boshqa biron qurilish ashyosi ishlatilmagan bu sag'analar lahm qilib qo'yilgan. Bir yarim ming yil muqaddam dafn etilgan murdalar ehtiyotkorlik bilan olib chiqildi.

1988-1989-yillari Munchoqtepa II da sakkizta yer osti sag'ana kovlab ochildi. Sag'analar va ularga tutash joylashgan qabriston o'rtasini keyinchalik suv yuvib jarlik hosil bo'lgan. Er osti sag'analari unchalik baland bo'lmagan tabiiy tepalikda, uning shimoliy-g'arb yonbag'iri bo'yab tizilib joylashgan. Bu joydan 9 ta sag'ana topilib o'rganildi. Munchoqtepadagi sag'analar va ularga qo'yilgan qamish tobutlar ko'p xususiyatlariga ko'ra boshqa joydagilardan farq qilardi. Avvalo ta'kidlamoq lozimki, sag'analar va topilmalar hammasi ham birdek saqlanmagan.

Ma'lum bo'lishicha, sag'anada jami 47 ta tobut qo'yilgan, tobutlar har bir murdaga moslab qilib yasalgan. Ushbu sag'ananing o'zi er ostida qurilgan bo'lib balandligi 2 metr, maydoni 15 kvadrat metrni tashkil qiladi. Qamish tobutlar topilishining o'zi noyob hodisa bo'lib, shu kungacha bunday tobutlar topilmagandi. Tobutlarning o'lchamlari esa har bir marhumning bo'yiga qarab tayyorlanganligini ko'ramiz. Qamish tobutlar ichida eng uzun tobut 2,20 sm ga teng bo'lib, sag'ana ichiga yonma-yon qilib terib chiqilgan. Joy qolmagan taqdirda qavat qavat qilib terilgan.

Sag'ana ichidan topilgan buyumlar orasida asosan yog'och, sopol idishlar, savatlar va ro'zg'or buyumlari olindi. Bundan tashqari, sag'anaga aloqasi bo'lmagan ikkita qabr ochilganda, ularning birida odam suyaklari katta xum shaklidagi qozonga solib ko'milgan bo'lsa, ikkinchisi to'rt burchakli maxsus sopol idish-ostadonga solib dafn etilganligi aniqlandi. Bunday odat Zardushtiylik diniga xos bo'lib Farg'ona vodiysida uning izlari VII asrdan boshlab uchraydi. Bu topilmalar esa VIII-IX asrlarga oid edi. Zardushtiylikning urf-odatiga ko'ra murda maxsus joylarga qo'yildab yiritqich qushlarga edirilgan. Etdan tozalagandan keyin esa suyaklar ostodonlarga solinib dafn etilgan⁶

NATIJALAR

Mustaqillik yillarida yurtimiz hududidagi kichikroq arxeologik ob'ektlarda ham izlanishlar olib borildi. O'zbekiston arxeologiyasida o'z o'rniga ega bo'lgan yodgorliklar guruhi shakllanadi. Quyida ana shunday arxeologik yodgorliklardan keltirib o'tamiz. Umuman Farg'ona hududida ko'plab uchraydi.

Munchoqtepa turkumidagi shimoliy-sharqiy tepalikning markazida 1987 yili qazishma boshlanib, bu joy Munchoqtepa I deb belgilandi. Dastlab ushbu maydonda 6 ta, 1988 yili esa 8 ta qabr, hammasi bo'lib 14 ta qabr ochib o'rganildi. Yakka holda qo'yilgan qabrlarni o'z tuzilishi va xususiyatlariga ko'ra ikkiga bo'lish mumkin:

1. O'ra shaklidagi go'rlar
2. Yorma shaklidagi go'rlar

Bu har ikki xil go'rlar joylashuvida ayri-ayri bir o'ziga xoslik kuzatilmadi. Ya'ni o'ra go'rlar va yorma go'rlar aralastirilib qo'yilavergan.

⁶ Matboboev B. Qadimgi Farg'onaning ilk o'rta asrlar davri madaniyati.... B. 55.

Shuningdek topilmalar orasida uchragan to'qimachilik usulida to'qilgan va ishlov berib bo'yalgan mato VII asrga oid emas, balki II-III asrlarga taalluqli ekanligini Xitoylik arxeolog mutaxassis olimlar tomonidan aniqlanib, dunyo olimlari tomonidan tan olindi. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy xodimi B.Matboboev Xitoy Xalq Respublikasida bo'lib o'tgan Xalqaro anjumanda namoyish etdi. Ushbu noyob matoning nomi hozirgi tilda parcha atalib, uning vatani O'zbekiston ya'ni Pop hunarmandlarining mahsuloti ekanligi fanda o'z isbotini topdi.

XULOSA VA MUNOZARA

Mustaqillik yillarida O'zbekiston arxeologiya fani salmoqli ishlarni amalga

oshirildi. Aytish mumkinki, arxeologik ishlar ko'lami oldingi davrga nisbatan bir necha barobar ortdi, bu o'z navbatida bu fanni faktologik bazasini ortishiga olib keldi. Albatta, mustaqillikning dastlabki yillari arxeologik qazishmalar tashkil etish va olib borishda ayrim qiyinchiliklarga duch kelindi. Chunki, ham moddiy, ham ma'naviy jihatdan sovet davridagi tamoyillar umrini yashab bo'lgan, yangi zamonga mos va xos bo'lganlari hali ishlab chiqilgan emas edi. Yana bir muammo taqchil hisoblangan arxeolog mutaxassis kadrlarni bozor iqtisodiyoti sharoitida shu sohada saqlab qolish va yangi kadrlar bilan ta'minlash vazifasi turardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. Islom sivilizatsiyasi markazi qurilishi bilan tanishuvi // www.kun.uz
2. Matboboev B. Qadimgi Farg'onaning ilk o'rta asrlar davri madaniyati (V-VIII asrlar arxeologik manbalarining tarixiy tahlili asosida). Tarix fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2009. – B. 29.
3. Бернштам А. М. Древняя Фергана. Ташкент, 1951; Заднепровский Ю.А. Археологические памятники южных районов Ошской области (середина I тыс. до н.э. – середина I тыс. н.э.). Фрунзе, 1960;
4. Matboboev B. Qadimgi Farg'onaning ilk o'rta asrlar davri madaniyati.... B. 55.
5. Homidov H., Ashirov A. Kosonsoy tarixi. – Namangan, 2012. – B. 12